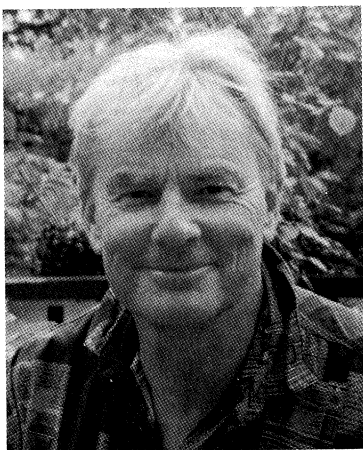
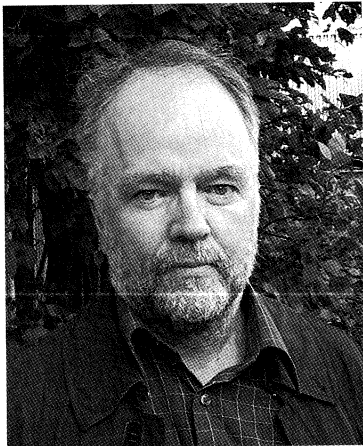

Akademiska mästerskap?

BILLY EHN och ORVAR LÖFGREN är professorer i etnologi vid Umeå respektive Lunds universitet. Deras senaste böcker, som de har skrivit tillsammans, är *Hur blir man klok på universitetet?* (2004) och *När ingenting särskilt händer. Nya kulturanalyser* (2007).

Rankningar, kvalitetsmätningar och excellenskrav är inte något nytt inom universitetsvärlden. Den är ju en meritokratisk verksamhet där många forskare tävlar om vem som är mest framgångsrik. "Man är lovligt byte från vaggan till graven" klagade en gång en amerikansk professor, "mätt och vägd från första tentan till dödsrunan". Tydligast har kanske konkurrensen varit inom naturvetenskaperna med sina citeringsindex som ett av de viktigaste mätinstrumenten. Men även för humanister har det gällt att "ge ut eller ge upp!"

DIFFUSA MÅTT

Bland kulturforskare har dock konkurrensen varit mer diffus – även när det handlat om forskningsanslag och akademiska anställningar. Då har de främsta bedömningskriterierna sällan varit kvantitativa mått. Den vetenskapliga och pedagogiska skickligheten har inte angivits i siffror, utan i mer subjektiva ordalag, med adjektiv som kreativ, gedigen, innovativ, självständig och teori-medveten – ord som har skiftande innebörder inte bara för olika forskargenerationer, utan även för skilda ämnen. I ett sammanhang kan epitetet "gedigen" vara berömmande, i ett annat signalera att man inte tillhör tätgruppen av sökande. Denna adjektivens makt återfinns i alla discipliner och kan inte minst studeras i de stilar som utvecklats i sakkunnigutlåtanden, men också i hanteringen av de känslor som den akademiska konkurrensen ger upphov till (se Bloch 2007).

Nu verkar det som om denna ogenomskinliga ordning håller på att förändras på svenska universitet och högskolor. Med detta temanummer av *Kulturella Perspektiv* vill vi bidra till diskussionen om hur mätande, vägande

och rankande idag alltmer blir en del av kulturforskningens villkor. Temanumret har utvecklats i samarbete med ACSIS (Advanced Cultural Studies Institute of Sweden), det centrum och nätverk för kulturforskare som har sin bas vid Linköpings universitet och som under senare år blivit en mycket aktiv nationell och internationell mötesplats.

Debatten är intensiv. En del undrar om humaniora och samhällsvetenskap verkligen ska mätas och vägas med samma instrument, som sedan länge använts inom medicin, teknik och naturvetenskap. Vad händer i så fall om normer för vetenskaplig kvalitet förs över från en akademisk kultur till en annan? Riskerar vi att kulturforskningen tanklöst måste börja imitera naturvetenskaperna? Nu verkar de flesta ändå vara överens om att inte mekaniskt överföra mallar från ett forskningsfält till ett annat, men det finns en mer smygande likriktning som kan handla om hur en avhandling eller en artikel bör se ut, hur en publikationsstrategi ska utformas och vilken taktisk hänsyn man som ung forskare bör ta.

Det akademiska fältet rymmer en mängd olika uppfattningar om vad som utgör kvalitet, excellens och kompetens. Fakulteter och discipliner har utvecklat egna traditioner och värdeskalor, ett slags informell habitus som ofta har formen av en tyst kunskap som alltför sällan lyfts fram i ljuset. Kanske är sådana outtalade normer för vad som kännetecknar en god forskare mer vanliga bland kulturforskare än bland naturvetare. Men det är viktigt att minnas att alla definitioner av god vetenskap är kultur- och tidsbundna. Därför måste vi vara extra uppmärksamma på hur dessa normer skapas och vidmakthålls. Granskar man rankningstraditioner inser man också hur vetenskapliga kriterier fak-

tiskt kan vara präglade även av smak och estetik. Man talar om ett vackert diagram, en elegant problemlösning, en snygg argumentation.

Även om den kvantitativa rankningen färgas av sådana värderingar, har den fördelen av att de avgörande bedömningskriterierna blir tydligare och att de vetenskapliga prestationerna därigenom mer genomskinliga. Här har vi ändå en del att lära. Frågan är vad ett sådant värderingsystem skulle göra med värdet av humanistisk forskning – och med värde menar vi då hur den till exempel bidrar till att öka kunskapen om och förståelsen av människan som kulturvarelse. Kommer "managementtänkandets" betoning av nytta och mätbara prestationer att eliminera värdet av kontemplation, undrar utbildningsforskaren Ronald Barnett (2000: 33). Detta är en fråga som diskuteras i några av de följande artiklarna.

VETENSKAPLIGA FORMKURVOR

Sent varje torsdag kväll läggs veckans resultat från Thomson ISI Web of Science ut på nätet. Här bokförs vilka forskare som blivit citerade i de tusentals tidskrifter som man går igenom varje vecka. En medicinarprofessor berättar att han och många av hans kollegor loggar in för att kolla veckans läge. "Förra veckan fick jag elva citeringar fler än veckan dessförinnan. Jag räknar nog med att slå mitt årsbästa och komma upp i ett bättre tal i år." Som många andra kan denne medicinare direkt, genom den citeringskurva han lagt upp i datorn, se hur vindarna blåser och han vet att vid nästa morgonkaffe på institutionen kommer veckans noteringar att dyka upp i diskussionen.

Detta med torsdagskvällens formkurva

är fascinerande för en humanist. Vad gör upptagenheten av antalet citeringar med synen på vad som är god forskning? Hur påverkar den sättet att tänka och skriva? En sak är nog säker, och det är att kurvan styr vilken publiceringsstrategi man bör satsa på. Men ISI:s verksamhet är inte helt oproblematiske. Denna måttskala för att definiera excellens är både erkänd och omdiskuterad och har gett en rad sidos effekter, inte minst har den skapat nya strategiska förhållningssätt till samarbete och hierarkier.

En kulturforskare som loggar in sig på databasen kan notera att i bästa fall en tiondel av hennes publikationer finns med i underlaget. Vilka tidskrifter är inte med här och vilka former av forskningsrapportering syns inte? För många kulturforskare kan Web of Science verka främmande, och än så länge har citeringsmätningar inte börjat användas som rankningsinstrument inom humaniora.

Men andra sätt att mäta vetenskaplig produktivitet prövas nu runt om i landet. Det kan vara ganska trubbiga system som vid Linköpings universitet, där medelstillelningen påverkas av hur mycket resurser institutioner och forskare kapat åt sig från tre stora forskningsfonder, VR, FAS och Formas. För kulturforskarna innebär detta ett omedelbart underläge eftersom finansieringslandskapet ser annorlunda ut för dem. På andra håll har man försökt utveckla mer nyanserade procedurer.

AKADEMISK TÄVLAN

På den humanistiska fakulteten i Umeå tillämpade man 2007–2008 för första gången ett nytt fördelningssystem, som presenteras i en av artiklarna. Universitetsstyrelsen hade beslutat att minst tret-

tiofem procent av medlen för forskning och forskarutbildning skulle distribueras enligt en princip för "kvalitetsbaserad resursfördelning", som fakulteterna själva fick bestämma. (För humaniora blev det på grund av det ekonomiska läget vid detta första tillfälle sexton procent.) Fakultetsledningen utvecklade en poängberäkning som byggde på forskarnas antal publikationer och mängd indragna externa anslag under de senaste tre åren. Poängen skulle också evalueras i förhållande till andelen forskning i anställning enligt bemanningsplanen. De med egen forskningstid kunde söka en tvåårig postdoktorsanställning att lysa ut, de övriga ett års forskning för egen räkning, så kallat friköp.

Vad som hände var att det blev en väldig fart på många av fakultetens disputerade för att registrera sina skrifter på publiceringsdatabasen inför ansöknings tillfället. Poängskalan hade en stor variation av kriterier. Exempelvis gav en monografi på svenska, utan peer review, tio poäng, medan en artikel i en internationell tidskrift med peer review gav nio poäng. Recensioner och konferensuppsatser gav en poäng, rapporter två, antologiartiklar fyra, lika många som redaktörskap. Det var bara att räkna ihop totalpoängen och hoppas på det bästa.

En av oss båda var med i detta race och kan för egen del vittna om den kraftigt stegrade tävlingsmentalitet som den nya poängberäkningen framkallade. Nu handlade det inte om att redovisa intressanta idéer eller spännande projekt som man hade på gång. Nu gällde det inte heller att söka samarbetspartners och skapa ett bra forskningsklimat. Just vid det här fördelningstillfället var det fråga om att som individ ha mer poäng än de andra.

En så ohöjlt matematisk rankning var

vi inte vana vid. En del av fakultetens disputerade uttryckte också missnöje med experimentet, medan andra, särskilt bland dem som hade höga poäng, verkade vara mer positiva. Det är kanske inte så konstigt. I en undersökning av vetenskaps-samhället som konkurrenssystem, *På trappans första steg*, noterade Fredrik Schough (2004) att ju mer framgångsrik en forskare är, enligt dagens bedömningskriterier, desto positivare är hon eller han till tävling som incitament (se också Appel 2000).

Fakultetens forskare diskuterade hur många poäng olika publikationer skulle vara värda. Borde en enda artikel i en internationell tidskrift vara nästan lika mycket värd som en prisbelönt monografi på svenska? Skulle man kunna kamma hem tio poäng, lika mycket som för en hel bok, genom att skriva tio korta recensioner? Det fanns alltså några barnsjukdomar i experimentet, som senare kommer att utvärderas.

Det ska bli intressant att se hur denna form av resursfördelning påverkar den framtida verksamheten vid fakulteten. Ledningens syfte med den är ju uppenbart. Publicera er i ansedda internationella tidskrifter!

Hur det gick med poängberäkningen i Umeå? Av fakultetens drygt hundra disputerade lärare var det fyrtiofem som sökte, en tredjedel kvinnor. (Nio sökte bäge utlysningarna.) Det var alltså många som uppenbarligen kände sig chanslösa redan från början. Av de tretton som fick friköp var tio män och tre kvinnor. Av de sju som fick utlysa en postdoktorsanställning var sex män och en kvinna. Alltså totalt åttio procent män och tjugo procent kvinnor på en fakultet där hälften är kvinnor! Vad detta beror på behöver förstås undersökas. Har det mest att göra

med arbetsvillkor, vetenskapligt självförtroende eller bekönade mätinstrument? I en av artiklarna i det här numret diskuteras hur de "maskuliniserade vetenskapsidealerna" hör nära ihop med synen på vad som är excellens.

Fördelningen mellan de tre storinstitutioner på fakulteten i Umeå som bedriver forskning var också något ojämn. Den största (med något fler disputerade än de båda andra och med en stor majoritet av män) fick nästan fyra gånger så många tilldelningar som den minsta (med en majoritet av kvinnor). Man kan fråga sig vad denna fördelning innebär för den framtida produktiviteten på fakulteten. Kommer den att stimulera flertalet forskare att bli mer publiceringsbenägna? Eller kommer den rentav att öka skillnaderna mellan högpresterande och lågpresterande miljöer när det gäller vetenskapligt skrivande?

KULTURKROCKAR

När man försöker skapa enhetliga mätmetoder i forskarsamhället blir kulturkrockarna tydliga. Olika vetenskapstraditioner mäter och värderar som sagt på olika sätt. Problemet blir speciellt tydligt i tvärvetenskapliga sammanhang, något som behandlas i ett par av de följande artiklarna.

När man nyligen skulle befordra en kulturforskare till professor inom ett område där det finns en hel del naturvetare blev det problem. Kulturforskaren hade nämligen nästan bara skrivit böcker – och dessutom på svenska. Han hade inga artiklar alls i internationella tidskrifter med peer review och då gick det inte an att befordra honom, tyckte naturvetarna. Nu var de dock inte ensamma om att bestämma i frågan, det fanns också de med

en annan syn på hur man värderar vetenskaplig kvalitet, så kulturforskarens ansökan lämnades slutligen till sakkunniggranskning.

Ett annat liknande exempel är humanisten som hamnade på en av de nya tvärvetenskapliga hälsoinstitutioner som skapats runt om i landet. Han kallades till utvecklingssamtal hos prefekten, som var medicinare. Vad har du för publiceringsplaner tillfrågades han och berättade då om sitt bokprojekt. Glöm det, sa prefekten, och satsa i stället på två artiklar i engelskspråkig tidskrift. Men, invände humanisten, i mitt ämne är en bok det finaste man kan publicera. Ja, men det gäller inte här, svarade prefekten.

I en tid av knappare resurser blir det allt vanligare att tjänster inom kulturforskningen utlyses brett, över disciplingränser, och i en del tillsättningsärenden kan man tydligt se hur de sakkunnigas ämnesbakgrund aktualiserar olika värdeskalor. Medan det i några discipliner fortfarande är starkt meriterande att skriva en rejäl tegelsten till avhandling på över trehundra sidor, är det i andra ämnen snarare en brist på koncentrationsförmåga. Vad väger tyngst – omständlig nyansrikedom eller ordknapp precision? Värderingarna växlar.

EXCELLENS, NYTTA, VÄRDE OCH FRIHET

I de nio artiklarna, som är skrivna av kulturforskare från flera olika discipliner, är det särskilt fem stora frågor som står i centrum.

Vad är egentligen vetenskaplig kvalitet och excellens och hur kan den mätas inom kulturforskningen? Här finns uppenbarligen en stark oro hos många för att vissa delar av humaniora ska gå under i en

orättvis konkurrens – medan andra inte förefaller att oroas i lika hög grad.

Vad innebär principen om akademisk frihet för kulturforskare och är det så att den hotas av kraven på nytta och marknadsanpassning? En del befarar att nytto-tänkandet kommer att utplåna utrymmet för kufar, nytänkare och tvärviggar, alltså sådana forskare som vågar tänka annorlunda och inte bara följa med strömmen. Likaså att det kommer att kväva verksamheter som är i sin linda och som behöver tid att utvecklas innan de är redo att bedömas med excellenskriterier. Som exempel kan nämnas hur kvinnoforskningen på 1970-talet mötte mycket motstånd och oförståelse; idag har den utvecklats till ansedd genusvetenskap.

Hur bör kulturforskare publicera sig för att sprida sina resultat och hävda sig internationellt? Det finns de som framhåller det speciella värdet med att skriva på svenska, eftersom språket av många humanister inte används bara för att förmedla forskningsresultat, utan i sig utgör en viktig del av den kunskap och förståelse som är syftet med forskningen. För andra är det självklart att vi ska bli bättre på att skriva på engelska och publicera oss i internationellt ansedda tidskrifter. Det ligger alltid en utmaning i att våga utsätta sig för den granskning som peer review innebär.

Är det något speciellt med kulturforskning som gör att man inte kan ställa samma krav på den som på naturvetenskaperna? Humanister hävdar ofta att deras studier av människor och kultur är något kvalitativt annorlunda än forskning om kvantifierbara fenomen. Detta innebär att värdet med kulturstudier inte borde mätas med siffror. Artikelförfattarna ger många goda argument för nyttan med humanistisk kunskap, till exempel att den

svarar på grundläggande frågor om vad det innebär att vara människa, men det innebär förmodligen inte att vi kan ta för givet att omvärlden riktigt förstår behovet av all kulturforskning. Här måste vi bli tydligare och ännu mer övertygande!

HUR VÄGER MAN VÄGEN?

Den femte frågan som diskuteras i de följande inläggen är om kulturforskare bör göra motstånd mot kraven på mätning och rankning – eller ska vi försöka definiera kriterierna efter egna behov och arbetsförhållanden? I artiklarna finns en spännvidd mellan dem som är starkt kritiska mot kvantitativa mätningar av forskares produktion och de som menar att det går att göra något bra av dem. De senare ger konkreta förslag på hur vi som kulturforskare själva ska kunna vara med och forma bedömningen av vår verksamhet. Båda ståndpunkterna manar till vaksamhet inför det som håller på att ske.

Runt om på svenska universitet planeras och sjösätts mätsystem för fullt. Mer eller mindre nya kriterier formuleras för hur pengar ska fördelas och anställningar tillsättas. Somliga universitet prövar radikalt annorlunda vägar, andra avvaktar eller lappar på etablerade traditioner.

Men en fråga som alltför sällan ställs är vad som kommer att fungera i långa loppet. Det krävs därför en eftertänksam uppföljning av alla experiment, en forskning som granskar effekterna av rankning, poängberäkning och ökad konkurrens. Blir kulturforskningen bättre eller sämre, mer expansiv eller krympande och var hittar man vinnare och förlorare?

Det verkligt intressanta blir att jämföra

de olika försöken. Hur ser till exempel kulturforskningen i Umeå eller Linköping ut om tio år? Skapades villkor för utveckling och nyorientering eller blev det tvärtom – en satsning på gamla säkra kort, en förgubbning? Artiklarna i detta temanummer ger idéer till hur en sådan kontinuerlig utvärdering skulle kunna gå till. Det är bara att sätta igång.

KÄLLOR

- Appel, Monika, 2000. *Kreativ konkurrens eller hämmande hierarki. Rapport om akademins arbetsmiljö ur forskarstuderandes synvinkel*. Umeå universitet: Centrum för folkhälsoforskning.
- Barnett, Ronald, 2000. *Realizing the University in an Age of Supercomplexity*. Buckingham: Open University Press.
- Bloch, Charlotte, 2007. *Passion og paranoia: følelser og følelseskultur i Akademia*. Odense: Syddansk universitetsforlag.
- Schoug, Fredrik, 2004. *På trappans första steg. Doktoranders och nydisputerade forskares erfarenheter av akademien*. Lund: Studentlitteratur.

SUMMARY

Academic Championships?

This special issue is devoted to the new ways in which cultural research is evaluated, measured and ranked. What happens when the tools from the natural sciences of citation indexes and quantitative measurements are introduced into the humanities and social sciences? Our introduction discusses this impact and the problems of trying to translate styles of measurement and ranking between different academic traditions. There is often a silent knowledge, a kind of academic habitus, hidden in evaluations of research and excellence. We need to analyze and compare such different academic values and aesthetics of what constitutes good or bad research.